

Kočička na okně

(Zábavný esej o budoucnosti slova)

Nové zadání

Jako nakladatel jsem byl požádán americkým kolegou Marlowem Peerse Weaverem, který ve svém nakladatelství MWE vydal již šest svazků esejů pod názvem *Generace o sobě*, abych se zamyslel nad budoucností tištěného slova. Jako básník jsem se poněkud svévolně rozhodl rozšířit své téma na budoucnost slova vůbec.

Mohlo by se zdát, že jsem si tím drobným posunem zakrojil příliš velký krajíc. Tady v Česku má ale věštění přece dlouhou a velikou tradici. Jsme malý národ, žijeme v průravé zemi, ustavičně v potížích, čas od času na hraně bytí a nebytí, a tak se celkem pochopitelně snažíme nahlédnout do budoucnosti, aspoň jedním okem juknout za roh vteřin.

A zatímco velké a sebevědomé národy milují předpovědi o konci světa, v našich malých Čechách, jako v útulné pohádce, vždy nakonec obtíže odplynou a Fénix, byť velikosti kolibříka, vzlétá z popela.

Přál bych slovu tohoto eseje, aby také vzlétlo...

Zatím jsme každopádně ve fázi, kdy (slovo) řeší nemalé obtíže.

Na počátku bylo Slovo...

Na počátku prý bylo Slovo, alespoň podle Janova evangelia.

Je ale nějaká šance, že tu s námi bude slovo i na konci? Ostatně, bude dobré nejprve si vybrat, který konec máme na mysli. Nabídka je totiž poměrně pestrá...

Chvilé, kdy nás podle vědců pohltí naše vlastní Slunce, se blíží doslova každým dnem. Zatím sice není úplně jasné, kdy k tomu dojde, ale předpokládá se, že by to mohlo být v úterý.

Pak tu máme Nostradama. Svět mu poněkud svéhlavě odmítl skončit v roce 1999, ale už je zde nové avízo: na rok 3797. Není to sice pozitíř, ale není to zase tak daleko, abych si nedokázal představit, že nějaké dítě ještě bude nosit dupačky a pletenou čepičku po naší Denisce.

Pro labužníky, fanoušky armagedonů všeho druhu, kteří nehodlají odejít z tohoto světa bez fanfár nebeských, je zde například mayský kalendář, podle kterého bude sečteno a podtrženo už v roce 2012.

A dle Bible, s níž jsme tuto úvahu začali, je Apokalypsa dávno v plném běhu, takže se nedá garantovat ani to, že hříšníci v klidu dočtou tento esej.

Zkrátka; přijde-li zkáza brzy, bude hlučná. Budeme-li však uvažovat budoucnost zhruba středně dlouhou... a delší, pak se poměrně zásadně mění poměr rozpadu lidstva a slov.

Vedle Janova odvážného tvrzení o Slovu, jež člověka na Zemi předešlo, existuje totiž i poněkud střízlivější pohled na dějinnou posloupnost, podle níž to byl naopak člověk, kdo se poměrně dlouho obešel beze slov.

A mohu-li říct hned na úvod jedno slovo do pranice, pak se, podle mé domněnky, bude člověk loučit s planetou zase jen smutným psím pohledem.

Slovo totiž bude tou dobou už dávno po smrti.

Rozumíme si lépe?

Zatím tu nicméně jsme. My, lidé... a s námi naše slova. Na první pohled by se mohlo zdát, že obě skupiny dokonce prosperují.

Lidí bude brzy po planetě roztroušených šest miliard a British National Corpus, ta gigantická mohyla nad někdejším mlčením, eviduje k dnešnímu dni zhruba sto miliónů anglických výrazů. Kromě angličtiny máme k dispozici dalších přibližně šest tisíc sedm set devadesát devět jazyků a dialektů.

Představte si všechny ty jazyky jako obrovské mraveniště a slova jako jednotlivé mravence. Tož, mluvit máme jak a čím! A mluvíme hodně.

Rozumíme si však lépe? Rozumíme lépe světu, sami sobě, sobě navzájem?

Mějte mě klidně za škarohlída, ale podle mého názoru nikoliv.

Věk Ticha

Spisovatelka Nicole Krauss, autorka světově úspěšného románu Dějiny lásky říká k tomuto tématu cosi natolik podstatného, že si ji dovolím citovat:

První řeč, kterou měl člověk k dispozici, byla řeč gest. Tato řeč plynula volně z lidských rukou a nebyla ani zdaleka tak primitivní, jak by se mohlo zdát. Nic z toho, co dokážeme říct dnes, nebylo „nevyslovitelné“ prostřednictvím zřídka ustávajícího plynutí, delikátních pohybů prstů a jemných, uvolněných zápěstí...

Ve Věku Ticha lidé ve skutečnosti komunikovali více než nyní... a mezi řečí gest a gestem života nebylo rozdílu.

*Přirozeně docházelo i k omylům. Jistě se stávalo, že prst, který byl vztyčen, aby se jím dotyčný poškrábal na nose, mohl být zachycen náhodným pohledem milence a zaměněn za gesto téměř identické, které znamenalo Mám pocit, že už tě nemiluji. Takové omyly mohly mít osudové následky. Jenže právě proto, že si **lidé** uvědomovali, jak snadno se něco takového může stát, právě proto, že **nežili v iluzi, jak perfektně všemu rozumějí**, byli zvyklí přerušit jeden druhého a ujistit se o obsahu „vyřčeného“...*

Ano, lidé podléhají celé řadě iluzí, málokteré ale tak snadno a davově, jako iluzi o tom, že nám slova jaksi sama o sobě něco zjevují, odhalují. Ta iluze je tak silná, že ani nemáme potřebu slova a jejich domnělé obsahy prověřovat. Nikdo nepřemýšlí o tom, že se slovy – mají-li zůstat nadále prostředky dorozumění – se musí zacházet stejně delikátně, jako kdysi s gesty ve Věku Ticha. Dali jsme slovům mandát, který si dávno nezaslouží, kterému nedokáží dostát a z něhož nám pak ani nemusí skládat žádné účty.

Smutnou pravdou přitom je, že ta dnešní, tenká a inflační slova, daleko více zahalují, než odkrývají, víc matou, než objasňují.

Horší než takové tvrzení je už pouze konstatování, že nejde ani v nejmenším o náhodu.

Vláda Lži

Na počátku bylo Slovo... a my se dnes pouze dohadujeme, kdy přesně bylo ono „bylo“. Můžeme si ovšem být naprosto jisti, že ode dne, kdy slovo poprvé zakňouralo v peřince Všehomíra, muselo sloužit dvěma pánům zároveň; Pravdě i Lži.

Evangelista Jan sice tvrdí, že ... *to Slovo bylo Bůh*, pokud je ovšem nám, pozdějším lidem známo, bylo také od počátku rohožkou pod nohama Boha, respektive pod nohama Jeho čilých emisarů.

Není tajemstvím, že evangelia, která známe, jsou už jen zfalšované úpravy evangelií původních; účelově doplňované konvoluty, záměrně chybné překlady. A otázka, zda nebyla nakonec i ona slavná úvodní Janova věta pouze účelovým pokusem zvýšit kredit

slova, je zcela na místě. Slovo podepřené větou z Evangelia, toť mocný palcát v ruce ambiciózního, výmluvného vládce!

Ostatně, abychom nebrouzdali pořád jen v šerosvitech Dávna.

Doba, v níž jsem vyrostl, je totiž flagrantním dokladem o zneužívání slova. Dvacet sedm let jsem prožil v zemi, kde vládli komunisté. A protože jsem ročník 1964, zažil jsem dobu, kdy už komunisté nevládli zbraní, ale téměř výlučně slovem. Vládli Lži. Vládli s pomocí neustálého ohýbání, zatemňování, či naopak přesvětlování reality.

Když odešli, nasedl do uvolněného vozíku nový lhář: Reklama.

A nemluvím tu o malých, provozních lžích, kterých se my lidé dopouštíme dnes a denně. Mluvím tu o Lži institucionální, jejímž následkem je mimo jiné i to, že celé nové generace se už nikdy nesetkají s původními, skutečnými významy dlouhé řady slov.

V Evropě je celá historie prorostlá kořeny slov tak důkladně, až to chvílemi člověka děsí. Mladá země na druhé straně oceánu, jakási Amerika, se ale nestačila zaplést se slovem v tak složité (a často bolestné) romanci jako Starý svět. Možná i kvůli tomu nikoli v Evropě, ale právě v Americe došlo k vynálezu, který dělá z velkých manipulátorů minulosti, tedy katolické církve a komunistů, učiněné břídily.

Mluvím tu o tzv. politicky korektní mluvě.

Zatímco církev a komunisté realitu zmatňovali, zatemňovali, Američané ji pomocí tohoto instrumentu kompletně mění.

Představte si ty zázraky: Dvě stě let tady byly problémy s černochoy... a ty problémy jsou náhle fuč. V Americe už nepotkáte negra, na černocho nenarazíte...

A došlo snad k nějaké genocidě, o které jsme se tady v Evropě nedoslechli? Je možné, že se Američanům podařilo v naprosté tichosti zlikvidovat za tak krátkou dobu všechny černochoy, když Hitlerovi neprošlo ani šest miliónů Židů?

Věřte, je tomu tak. Američané totiž přišli na metodu nesrovnatelně efektivnější, uhlazenější a koneckonců méně nákladnou; zbavili černocho jména, slova, které je označovalo, a oni prostě „ustali být“, jak by řekl John Cleese.

Adam věcem jména dával... a tím je de facto přiváděl na svět, tím nám umožnil uchovat je v paměti... Politicky korektně mluvící Američan jména nyní pro změnu odebírá...

a nemluvíme jen o negrech. Byli tu i mrzáci, cvoci a další verbež, bez nichž je současná Amerika o tolik krásnější!

Je to metoda pohodlná, ale má jednu drobnou vadu na kráse. Pokud se neumožní lidem, aby žili vstřícně, rovně a pozitivně se stejnými negry, které jejich pradědové zotročili, pak se jim odebrává možnost sebereflexe, katarze, vědomí osobního i kolektivního růstu... Odeberete lidem slova; odebíráte jim také paměť. A něco takového nemůže zůstat bez následku.

Poslední smysluplný pokus domluvit se

Na opačné straně fronty stojí malá barikáda s malou skupinou unavených, špinavých, špatně oblečených i živených lidí. Nad tou barikádou vlaje potrhaný prapor se špatně čitelným nápisem. Doširoka vůkol jen spáleniště a doutnající pláň.

Je chladno, slunce nedokáže proniknout těžkou drapérií mlh. Básníci, lidé barikád, se mlčky chystají k poslední bitvě, zatímco slova dávno zalezla do děr. Co taky říct tváří v tvář jistému konci?

A o co vlastně jde v téhle předem ztracené bitvě?

Jak řekl básník Ivan Diviš: „Poezie je poslední smysluplný pokus domluvit se.“

Poezie je řeč, kde slova nemají roli služebnou, kde se k vám neblíží s pokorným výrazem hrbáčka, jenž poté, co vyžebřá svůj mrzký žold, odhodí za nejbližším rohem falešný hrb a křepce odchází slavit další vítězný podvod...

Právě na to ale už není nikdo zvyklý.

A tak básníci na své „poslední smysluplné pokusy domluvit se“ slýchají opakovaně a pořád dokola totéž: Já tomu nerozumím!

A poměřte si takovou odpověď s výše zmíněnou iluzí lidí, že (si) rozumějí... Vyjde vám paradox: slovu-Lži, slovu-mechanické hračky, slovu-vycpanině lidé opravdu „rozumějí“.

Když se ocitnou v pravěké džungli původních výrazů, šavlozubých jmen a názvů, v tom drsně páchnoucím a zase i těžce, omamně vonícím miocénu řeči, kde slova volně pobíhají, kvílejí, skřípou a hned zase tiše kувíkají v tmách, jsou bezradní a vyděšení...

Tam, kde slovo ztratilo jakoukoli váhu (vážnost) a slouží klamu, tam je lépe mlčet. Básníci tuší, že totálnímu změnění významů a pojmů v současné euro-atlantické civilizaci dokáže nejlépe vzdorovat báseň nemá, báseň beze slov. Nebo alespoň báseň „neartikulovaná“, která by umožnila čtenáři artikulaci vlastní, neotřelou, původní.

(Pro lepší představu nabízím první sloku Rutovy *Vzpomínky na křišťálovou studánku*, která zní takto: *Ypsilon žlouvejc křáhleplň, / um ochřejší je řvoul, / holupí klukol tlube mln, / tmár dmouchá povidoul.*)

A souvisí nějak Rutova „neartikulovaná“ báseň s Divišovou touhou „domluvit se“? Jistě. Nejsilnější současnou básní je totiž prostor, v němž ještě myšlenka nebyla vpletena do mučícího kola pokřivených, olámaných významů, v němž nebyla dosud vyslovena. Nejsmysluplnějším pokusem znovu se domluvit zdá se dnes být opětovné mlčení. Proti takzvanému informačnímu šumu postavit restauraci ticha jako nejlepšího komunikačního prostředku!

Vývojová přímka

A zdá se vám ještě pořád tak překvapivé, když právě básníka napadne, jestli by nebylo lepší úplně se slov zbavit, než se dívat, jak se trápí zjevně už v terminálním stádiu svého bytí? Šlo by to vůbec?

Dovolí mocní, všichni politici a prodejci, kteří pomocí slova tak výnosně vládnu, všichni ti, kterým slovo tak dobře slouží, umožní nám, abychom slovo alespoň se ctí pohřbili? Věřím tomu, že ano.

Je tu totiž ještě pořád dost negramotných (a sekundárně negramotných), nebo alespoň dostatečně hloupých, v užívání slov psaných i vyřčených více či méně tápajících, s nimiž je snazší manipulovat o něco méně sofistikovanou formou komunikace, tedy: Obrazem!

Podívejme se na jednu zajímavou vývojovou přímku. Je to přímka, která se někde uprostřed elegantně vyboulí jako kopec nebo jako Exupéryho had, co spolknul slona. Je to přímka, mapující historii lidské komunikace. Zde je její první, dramatictější a zajímavější půlka; ta, co vedla vzhůru:

Mlčení (Gesta) — Řeč (Slova) — Obraz (První pokus o uchování slov) — Písmo (Lepší pokus o uchování slov) — Tištěné písmo.

Někde tady se slovo nachází v zenitu. Je to moment, kdy se Pravda i Lež rozlévají v tisících drobných pramínků, prudce se valí, slévají se a sílí na živelné cestě z vrcholku dolů po svahu.

Ano, Guttenbergův vynález je bezesporu jeden z vrcholů euro-atlantické civilizace, jenže... z vrcholu vede už cesta **pouze** dolů. A pokud se shodneme na tom, že úspěšní dobyvatelé sestupují stejnou trasou, jakou nahoru vystoupali, přes nachystané „výstupové“ tábory, neudiví nás, že i naše komunikační křivka bude klesat přísně retrográdně, přes tištěné slovo, obrazy, řeč samotnou... a tak dál až do základního tábora mlčení. A z horolezecké praxe víme i to, že výstupové tábory se při návratu likvidují, nebo se pletu?

Tištěné písmo zmizí jako první.

V naší elektronické éře je pouze otázkou času, kdy tradiční noviny a knihy zaniknou. Tohle téma jsme v Evropě řešili tak před deseti lety... Dnes je konec tištěného slova pokládán za hotovou věc.

Další tábor? Obrazy.

V tomhle táboře právě dočasně přebýváme, sbírajíce síly k další cestě dolů. A mluvím pochopitelně o televizi a všech jejích příbuzných v tomto Věku Obrazu!

Novodobé ikony

Dějiny lidstva jsou dějinami válek a ve válkách jak známo mlčí Múzy a i prosté slovo nastupuje do služby. Oděno do propagandistických sloganů a povelů nezažívá nijak skvělé časy... po válce ale procházelo až dosud vždy famózní reinkarnací. Bývalo totiž především na něm, aby popsalo, definovalo a vlastně nově ustavilo změněnou skutečnost.

My, Evropané, právě zažíváme nejdelší mírové období ve svých dějinách, takže by se mohlo zdát, že jde také o zlatou éru slova; ani po pustošivých napoleonských válkách v devatenáctém století netrval klid zbraní celých šedesát let. Bohužel však tažení obrazu proti slovu, panování démonického vládce jménem televize trvá skoro stejně dlouhou dobu jako evropský mír a nic nenasvědčuje tomu, že by mělo brzy skončit.

A už dnes je evidentní, že právě tahle „neviditelná“ válka bude pro slovo válkou poslední, protože smrtící.

Televize totiž zvládá dvě základní zadání, o nichž už jsme mluvili, lépe než slova. Dokonale prohlubuje iluzi masy, že „rozumí“, stejně jako zlepšuje možnost manipulovat pomocí sugestivního obrazu.

Stačí připomenout válečné scény z Iráku, natočené v hollywoodských studiích... a to ještě pro tuto chvíli taktně zapomínám na teorii, podle níž pronesl kosmonaut Neil Armstrong svou slavnou větu o „malém kroku... ale velkém skoku“ tamtéž. Sebelépe zkonstruovaná věta vám neprodá pleťový krém tak dobře jako televize, v níž se vaše pokožka „rozzáří“ naprosto **viditelně**. Neexistuje mezi sto milióny anglických slov tak sugestivní výraz, aby odstranil týden starou černou přiboudlinu z vaší pánve stejně věrohodně jako televizní hadřík, atd... atd... každý si může dosazovat ad libitum!

Tištěné slovo se klopotně snaží televizní ofenzivě čelit, ale každému musí být jasné, že nemá šanci.

Viděli jste někdy, jak vypadaly noviny v roce 1946? Mohu vás ujistit, že v nich na rozdíl od těch současných nebyly prakticky žádné obrázky. A nemá smysl svádět ten rozdíl pouze na technologický pokrok. A nemluvím tady jen o bulváru, který se slov štítí zcela viditelně. Extrémem, s nímž jsem se osobně setkal, je v tomto punktu rakouský společenský časopis s příznačným názvem Alles (Všechno), který se v maličkém Rakousku (osm miliónů obyvatel) kdysi prodával v naprosto neuvěřitelném nákladu přesahujícím milión výtisků.

Obsah časopisu? Sto stran kýčovitých barevných obrázků provázených stručnými komentáři. Aby bylo jasnější, o čem tady mluvím, představte si toto.

Pod celostránkovým obrázkem kočička sedící na okně stkví se nápis: Kočička na okně.

K čemu je takový popisek dobrý?

Je to malý můstek, který nás vede do záhuby. Když se otočíte, abyste po něm přešli zpátky, žádný už tam nebude.

Závěr

Zbývá otázka, zda máme my, básníci, filosofové, lidé, kteří dokážou dočíst esej o budoucnosti slova až do konce, lkát nad jeho rmutným údělem.

Osobně si myslím, že s ohledem na lidskou většinu bychom měli naopak jásat. A doufám, že tento tištěný, upovídáný a lehce manipulativní esej náš návrat do ráje o mnoho neoddlí.